

Ołów, Antoni Jan

Radość religijna w Psalterzu

Studia Teologiczne 2, 3-15

1984

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS ANTONI JAN OŁÓW

RADOŚĆ RELIGIJNA W PSALTERZU

T r e ś ć: Wstęp; I. Słownictwo; II. Teologia radości — podmiot i przedmiot; Wnioski.

WSTĘP

Biblia ukazuje człowieka takim, jakim on jest, mówi o jego smutkach i radościach. Autorzy natchnieni przedstawiają często trudności, rozterki i niepowodzenia nieodłącznie związane z ludzką egzystencją. Ten smutny stan ludzkości jest następstwem grzechu, wszelkiego odstępstwa od Boga¹. W starym testamencie znajduje on swój wyraz w praktykach postnych (Sdz 20,26), w rozdzieraniu szat (Job 2,12), w posługiwaniu się worami pokutnymi i popiołem,² w krzykach i głośnym płaczu.³

Księga Psalmów — jak gdyby streszczenie Starego Testamentu⁴ — zawiera w sobie również wiele elementów smutnych. Dowodem tego może być wyróżniony przez H. Gunkela, znawcę Psalterza, odrębny gatunek psalmów, zwany lamentacjami. Dobry przykład stanowi tu Ps 142,3, gdzie psalmista tak woła: „Wylewam przed Nim swą troskę, wyjawiam przed Nim swą udrekę”. Smutek jest wyznaniem grzesznika: „...zebrałeś łzy moje w swoim bukłaku; czyż nie są zapisane w tej Księdze?”

Biblia ukazuje także radość, zwłaszcza religijną w życiu człowieka (Ps 56,9).

¹ M. Prat Mal, X. Leon-Dufour, *Smutek*, STB, s. 891.

² Por. 1 Krl 20,31n; Lm 2, 10; Jl 1,13; Neh 9,1; Dn 9,3.

³ Por. Iz 22,12; Lm 2,18n; Ez 27,30n; Est 4,3; Oz 7,14.

⁴ C. Mesters, *Deus onde estás?* Belo Horizonte 1971 (tłum. P. Piotrowski, *Boże gdzie jesteś?*, Poznań 1977, s. 111).

W sposób wyrazisty jawi się ona w Psalterzu. W związku z tym rodzą się pytania: Jaka jest specyfika owej radości? W czym tkwią jej źródła i motywy?

Wielu uczonych starało się rozwiązać ów problem. Stąd opracowania encyklopedyczne i monograficzne. Z opracowań biblijnych dotyczących problemu radości można by wymienić: A. W ü n s c h e, *Die Freude in den Schriften des Alten Bundes*, Weimar 1896 — niewielkie i jedynie ogólnikowe wskazanie różnych przejawów radości w życiu narodu wybranego; M. C h a s l e s, *La joie par la Bible*, Paris 1938 — próba biblijnego i teologicznego studium radości w Piśmie św. Zdaniem niektórych autorów dzieło to nie odpowiada w zupełności wymogom teologii biblijnej.⁵ Z opracowań szczegółowych na uwagę zasługuje artykuł P. H u m b e r t a, *Laetari et exultare dans vocabulaire religieux de l' Ancien Testament*, W: *Opuscules d'un hebraisant*, Neuchâtel 1958, s. 119—145. Powyższe opracowanie jest jednak zbyt fragmentaryczne by na jego podstawie można było wyrobić opinię na temat radości w Starym Przymieżu. Warto wspomnieć jeszcze artykuł M. Z e n e b o n i e g o, *Il Salterio e la gioia*, *Rivista di Ascetica e Mistica*, 4—5 (1957), s. 374—386, krótkie rozważanie na temat radości w Psalterzu pod kątem ascetycznym.

Chociaż istnieją bardzo ogólne lub też szczegółowe opracowania problemu radości, brak nadal syntetycznego ujęcia. Próbę takiej syntezy stanowić będzie niniejszy artykuł. Oprzemy się w nim przede wszystkim na Księdze Psalmów, w której jak w zwierciadle odbija się teologia Starego Testamentu. Struktura literacka Psalmów, a zwłaszcza tzw. paralelizmy ułatwiają rozwiązanie interesującego nas problemu.

I. SŁOWNICTWO

Radość, jako wyraz przeżywanego szczęścia, nie jest obca autorom Starego Przymierza. Język hebrajski mimo swego ubóstwa w porównaniu z językami klasycznymi czy współczesnymi ma aż 143 określeń radości, które w języku polskim oznaczają „cieszyć się”, „weselić się”, „być pełnym radości” itp.⁶ Określenia te są bliskoznaczne i trudno je zróżnicować semantycznie. Poezja Psalterza, oparta na paralelizmie, pozwala jednak wydobyć liczne synonimy terminu „radość”, a przez to ustalić ich pole semantyczne. Przyjrzyjmy się teraz poszczególnym słowom, czy też grupom słów użytych na określenie radości w Psalterzu i spróbujmy ustalić ich właściwe znaczenie.

Najlichnieszą grupą słów oznaczających radość i jej przejawy są

⁵ R. Backherms, *Religiose joy in general in the New Testament and its sources in particular*, Freiburg 1955, s. 7.

⁶ A. Strus, *Topos „la joie de la nature” dans les psaumes*, Roma 1970, s. 5.

terminy pochodzące od rdzenia *šmh*. Użyto ich bowiem w Psalmach 67 razy, co stanowi prawie połowę wszystkich określeń w Biblii. Inna grupa słów to pochodne od rdzenia *rnn*, które występują w 38-iu przypadkach. Następnie mamy słowa wywodzące się od rdzenia *gîl* (*gûl*) użyte 22 razy — a także dwie mniej liczne grupy wyrazów od rdzenia *šîš*, i *rw^c* — po 13 razy każda. Czasownik *‘alaz* występuje tylko w 7-iu tekstach różnych psalmów, zaś *‘alas* tylko czterokrotnie. Najmniej — pojedynczo — występują słowa *hadah* i *pasah* (Ps 21,7; 98,4). Warto zauważyć, że słowa *šamah* i *gîl* występują w większości wypadków łącznie (*šamah w^egîl*), przy czym w 5-ciu tekstach *gîl* poprzedza *šamah*, a w 10-ciu następuje po nim. Wskazywałoby to na synonimiczność obu terminów, tym bardziej, że potwierdzają to teksty ugaryckie.⁷

Pierwiastek *šmh* znaczy tyle co radować się, cieszyć się.⁸ Radość ta ma jednak różne zabarwienie. I tak w jednych psalmach *šmh* jest bezpośrednią reakcją na uratowanie zagrożonego w trudnej sytuacji. Radość wywołuje przy tym okrzyk chwały (Ps 30,12; 107,30). W innych psalmach radosny nastrój ma swe źródło w prośbie i wyrażeniu ufności przez człowieka albo grupę ludzi (Ps 5,12; 16,9; 31,8).⁹ Jeszcze w innych psalmach spotykamy *šamah b^ejahw^eh* („cieszyć się z powodu Jahwe”), chodzi tu o skróconą formę — cieszyć się z powodu czynów zbawczych Jahwe albo z powodu Jego działalności stwórczej (Ps 64,11; 104,34; 149,2). Czasami *šmh*. odnosi się do nieprzyjaciół, którzy cieszą się z nieszczęścia pokrzywdzonego (Ps 35,15; 89,43). Innym razem człowiek sprawiedliwy cieszy się z wyroku, jaki został wydany na niegodziwca (Ps 58,11).

Odmianą formą pochodzącą od rdzenia *šmh* jest rzeczownik *šimhah*, który oznacza swoistą radość. Nie chodzi tu o radość w ogólnym znaczeniu, lecz bardziej konkretną. Są to raczej zdaniem uczonych rytualne okrzyki i święte aklamacje, które stanowią punkt szczytowy wyrazów radości o charakterze religijnym.¹⁰ Opinię tę potwierdzałoby dwukrotne użycie *šimhah* w liczbie mnogiej (Ps 16,11; 45,16) oraz to, że ów rzeczownik występuje w Psalmach w powiązaniu z innymi słowami, które go wyjaśniają i dopełniają. Chodzi tu o słowa: *ranan*, *‘alas*, *šîš*, *hadah*, czy też wymieniony już czasownik *gîl*. Te paralelne terminy potwierdzają zdanie, iż rzeczownik *šimhah* wyraża głośny i entuzjastyczny przejaw radości. Nie wydaje się jednak rzeczą właściwą wyprowadzanie z tego wniosku, jak to czyni P. Humbert,¹¹ że *šimhah* miało pierwotne zabar-

⁷ Ch. Barth, *gjb gîlah*, TWAT, 1 (1973) 8/9, s. 1013.

⁸ L. Koehler W. Baumgartner, *Lexicon in Veteris Testamenti Libros*, Leiden 1958, s. 924; E. Ruprecht, *šmh sich freuen*, t. 2, 828; J. C. Greenfield, *Lexicographical notes II, the Root šmh*, HUCA, 30 (1958), s. 141—151.

⁹ Por. jeszcze Ps 33,21; 40,17; 5,10; 63,12; 64,11; 70,5; 86,4; 90,15; 109,28.

¹⁰ F.F. Hvadberg, *Weeping and laughter in the Old Testament*, Kobenhavn 1962, s. 147—149; M. Ammermann, *Die religiöse Freude in den Schriften des Alten Bundes*, Roma 1942, s. 36.

¹¹ P. Humbert, *Laetari et exultare dans le vocabulaire religieux de l'Ancien Testament*. W: *Opuscles d'un hebraisant*. Neuchâtel 1958, s. 130—131.

wienie orgiastyczne, a nawet magiczne, bowiem sposób uzewnętrzniania uczuć u ludów wschodnich wyraża się w głośnym wołaniu, śpiewie, tańcu itp.

Kolejna grupa słów występująca w Psalterzu wywodzi się od rdzenia *rnn* i wydaje się być paralelna w swej treści do grupy wyżej omówionej (*śmh*). *rnn* występuje też w tekstach ugaryckich i znaczy „radować się”, „wołać z radością”.¹² Czasownik *ranan* odnosi się głównie do spraw związanych z odawaniem czci Bogu i jest zewnętrznym przejawem radości.¹³ Rdzeń *rnn* oznacza niekiedy radosne wołanie z powodu wielkości Jahwe (np. Ps 100,2), innym razem z powodu Jego sprawiedliwości (Ps 51,16; 145,7), wzywania Imienia (Ps 89,13), czy też radość dlatego, że On przychodzi, by dokonać sądu (Ps 96,12).¹⁴ Jest rzeczą niezmiernie interesującą, że wyrazy o rdzeniu *rnn* występują najczęściej w Psalterzu samodzielnie (nigdy razem z *gîl!*). Ta kwestia niewyjaśniona dotychczas przez uczonych, wydaje się wskazywać na pewną odrębność i samodzielność terminów o rdzeniu *rnn*. Należy dodać, że trudno jest sprecyzować i określić ewentualne różnice treściowe zachodzące między *rnn*, a innymi terminami oznaczającymi radość.

Trzecia pod względem liczby grupa słów oznaczająca radość w Psalterzu wywodzi się od rdzenia *gîl* (*gûl*) i jak już wyżej zauważyliśmy, posiada wyraźny związek z pierwiastkiem *śmh*. Podobne jak przy słowach typu *śmh* i *rnn* — trudno jest również wskazać zakres znaczeniowy wyrażenia *gîl*. Nie chodzi tu tylko o uczucie, odczucie czy nastrój — jak słusznie zauważa C. Westermann.¹⁵ Chodzi tu raczej o radość jako pewien stan we wspólnocie. Radość ta przybiera różne formy zewnętrzne i stąd trudność jej dokładnego sprecyzowania. Każde tłumaczenie hebrajskiego pierwiastka *gîl* na język współczesny jest tylko przybliżone. Septuaginta w swoim tłumaczeniu na określenie *gîl* podaje: *agalliáomaj*, nieco rzadziej *chajro* lub *eufrajno*.¹⁶ Wulgata rozumie *gîl* i *rnn* jako najintensywniejszy sposób wyrażania radości (*exultare*) w przeciwieństwie do *śmh* (*laetari*) i *śús* (*gaudere*). Na uwagę zasługuje fakt, że czasownik *gîl* ma związek z kultem. Na przyczynę radości składa się tu: Jahwe (Hab 3,18; Neh 8,10; Ps 35,9).¹⁷ pomoc Jahwe (Ps 9,15; 13,6; 21,2), wierność (Ps 31,8), sąd (Ps 48,12; 97,8), objawienie się Jego wspaniałości i „dzień,

¹² W. Gesenius-F. Buhl, *Hebraisches und aramaisches Handwörterbuch über das Alte Testament*, Berlin 1954 17, s. 324.

¹³ N. Wagner, *rinnāh* in the Psalter, VT, 10 (1960), s. 435; A. Ołów, *Nauka Psalmu 149 o radości* (msp. Bibl. KUL), Lublin 1976, s. 44.

¹⁴ P. Ficker, *rnn jubeln*, THAT, t. 2, s. 786. W nielicznych tylko miejscach Biblii *rnn* oznacza również głośne wyrażanie skargi i bólesci (Lm 2,19) lub głośnego wołania (Przy 1,20; 8,3).

¹⁵ C. Westermann, *gîl jauchzen*, THAT, t. 1, s. 416.

¹⁶ R. Bultmann, *eufrajnō eufrosynē*, ThWNT, t. 2 s. 771 R. Bultmann *agalliáomaj*, ThWNT, t. 1, s. 19; H. Conzelmann *chajrō chará sygchajro*, ThWNT, t. 9, s. 353; L. Kopf, *Arabische Etymologien und Parallelen zum Bibelwörterbuch*, VT, 9 (1959), 249.

¹⁷ Por. jeszcze Ps 89,17; 149,2.

który Jahwe uczynił" (Ps 118,24). W sytuacjach świeckich termin *gîl* występuje raczej rzadko (por. Ps 45,16; Pnp 1,4).

Następne z kolei dwie grupy słów użyte w Księdze Psalmów na oznaczenie radości: *śiś* i *rû^c* — posiadają podobne znaczenie, jakkolwiek i tu można zauważyć pewne zróżnicowanie. Słowa o rdzeniu *śiś* są bardzo zbieżne ze słowami *śmh*, *gîl^c*. Oznaczają one naturalną radość i wesele. Czasowniki zaś wywodzące się od rdzenia *rw^c*, występujące w trzech tekstach przy *rnn*, podkreślają zewnętrzny charakter tej radości. Pierwiastek *rw^c* — w zależności od kontekstu — znaczy tyle co: krzyczeć, hałasować, dąć w trąby, czy też wciąć radośnie. Terminy *śiś* i *rw^c* nie stoją w Psalterzu nigdy obok siebie, co świadczyć może o pewnej ich samodzielności i odrębności.

Z nieomówionych dotychczas terminów oznaczających w Psalterzu radość pozostały jeszcze *l^z*, *l^s*, *psh*. Występują one, jak już powiedzieliśmy na początku, dosyć rzadko w Księdze Psalmów (*psh* i *hdh* pojedynczo). Dlatego też nie będziemy dokładnie analizować ich znaczenia. Wystarczy wspomnieć, że występują one paralelnie do *rnn*. Czasownik *‘ālaz* — jak to wynika z pola semantycznego — stoi trzykrotnie w różnych psalmach z *śmh* i raz z *śiś* (Ps 68,4). Słowo *psh* w Ps 98,4 znaczy tyle co rozweselić się, wypogodzić się; *hdh* użyte w Ps 21,7 w formie Pi. znaczy podobnie — rozradować się, ucieszyć.

Oprócz ścisłych terminów, wymienionych wyżej, należy nadmienić o pewnych czasownikach oddających ubocznie ideę radości. Są to określenia śpiewu, pochwały, rozkoszy, wychwalania, podzięk, gry na instrumentach, wspomnienia oraz obrazowe określenia radości, jak np. klaskanie (w dłoni itp. *śir*, *hlal*, *jadah*, *zamar*, *zakar*, *mh’* — *kaf*). Dodajmy jeszcze, że w Księdze Psalmów są słowa, które użyte w tekście paralelnie do terminów oznaczających radość, zdają się mieć z tą radością ścisły związek. Przykładem tego mogą być rzeczowniki „zbawienie” i „sprawiedliwość” (*ješa^c*, *sedeq*) w Ps 132, 9.16.

Reasumując to wszystko, co powiedzieliśmy dotychczas odnośnie słownictwa dotyczącego radości w Psalterzu, trzeba stwierdzić, że istnieje wiele terminów oznaczających radość i jej przejawy. Najczęstszym słowem jest *śmh*, które występuje wielokrotnie razem z innymi określeniami radości, a zwłaszcza z *gîl*. Mniejszą tendencją do łączenia się z innymi wykazuje *rnn* i w odróżnieniu od *śmh* i *śiś* zdaje się oznaczać bardziej zewnętrzny przejaw radości. Szczególną w tym względzie ma skłonność czasownik *rû^c*, którego radość potęguje się do granic możliwości ludzkiego uczucia — radosnych okrzyków. Inne terminy, między którymi nie sposób wytyczyć ścisłej granicy pod względem treści, stanowią uzupełnienie pola semantycznego pojęcia radości w Psalmach. Na koniec warto zauważyć, że bezwzględna większość słownictwa dotyczącego radości odnosi się do kultu i spraw z nim związanych.

Po stwierdzeniu, że w Psalterzu istnieje bogactwo terminów oznaczających radość, wypada obecnie zająć się teologią tych fragmentów Księgi, w których znalazły miejsce omówione powyżej synonimy radości. Wcześniej jednak ze względów metodologicznych spróbujmy cały zbiór tekstów uporządkować wprowadzając pojęcie podmiotu i przedmiotu radości. Za A. Wünschem przyjmujemy, że podmiot oznacza tych, którzy przeżywają lub tego, który przeżywa radość, przedmiot zaś to ten lub ci, którzy są źródłem radości dla innych.¹⁸

1. Podmiot radości w Psalterzu

Podmiotem, któremu przysługuje określenie radości w najpełniejszym zakresie, jest przede-wszystkim Bóg. To przeniesienie uczuć radości na myśli i słowa Boże jest oczywiście antropopatycznym przeniesieniem radości autorów poezji biblijnej na Boga. Psalmiści są świadomi wielkości i mądrości dzieł Jahwe (por. Ps 19; 33; 93), a zwłaszcza człowieka „uczynionego” niewiele niższym od istot niebieskich (Ps 8,6). Owa świadomość mądrości i doskonałości stworzeń wywołuje w Ps 104,31 okrzyk radości: „Niech chwała Pana trwa na wieki; niech Pan się raduje dziełami swymi”. Radość Boża jest tak wielka i trwała, że żaden nieprzyjaciel nie może jej zniweczyć. Nieskuteczne wysiłki wroga w tym względzie wywołują tylko „śmiech” u Jahwe (Ps 2,4; 37,13; 59,9). Te antropomorfistyczne akcenty przeżywania radości przez Boga mają również swoje miejsce w innych księgach biblijnych (Iz 65,19; So 3,17).

Dalszym podmiotem radości w Psalterzu wydaje się być natura, ściślej zaś określone kręgi przyrody: „Stepowe pastwiska są pełne rosy, a wzgórza przepasują się weselem. Łąki stroją się trzodami, a doliny okrywają się zbożem, wznoszą okrzyki a nawet śpiewają” (Ps 65,13n). Nie brak jednak tekstów, w których cała ziemia ma chwalić Boga: „Radośnie wykrzykuj na cześć Jahwe cała ziemi, cieszcie się i weselcie i grajcie” (Ps 98,4 por. Ps 65,9; 66,1; 97,1). Obowiązek radosnego wychwalania Stwórcy dotyczy również nieba i morza (Ps 96,11), a nawet poszczególnych gór (Ps 89,13). W Ps 98,8 rzeki do tego stopnia się cieszą, że aż klaszczą w dłonie. Te i inne wspaniałe przenośnie i obrazy „wesołej natury” potęgują jeszcze bardziej uczucie radości, ukazując przy tym rozszerzanie się chwały Bożej w świecie. Zauważmy, że autorzy natchnieni, chcąc wyrazić intensywność radości całej natury, używają często terminów o rdzeniu *rnn*,¹⁹ nieco rzadziej *gıl* (Ps 65,13; 96,11; 97,1) i *śmh* (Ps 97,1; 96,11; 100,2).

Najczęstszym podmiotem radości w Księdze Psalmów jest jednak

¹⁸ A. Wünsche, *Die Freude in den Schriften des Alten Bundes*, Weimar 1896, s. 1.

¹⁹ Por. Ps 47,2; 89,13; 96,12; 98,8; 100,2.

człowiek bądź to jako jednostka, bądź to jako grupa ludzi, czy też cały naród. Jako jednostka występuje wtedy, gdy zwraca się do Boga we własnym imieniu, radując się z dobrodziejstw od Niego otrzymanych.²⁰ Wyjątkowo jest nią sam król (Ps 21,2).

Pod pojęciem grupy ludzi, będącej podmiotem radości, rozumie się przede wszystkim *saddigim*, którym psalmista nakazuje: „Sprawiedliwi weselcie się w Panu” (Ps 97,12), w innym miejscu: „Sprawiedliwi wołajcie radośnie na cześć Jahwe, wszyscy o prawym sercu wznosicie radosne okrzyki” (Ps 33,1).²¹ Również *hasidim*, jako wypełniający zobowiązania z Przymierza, są podmiotem radości (Ps 69,33), biedni i pokorni, którzy oczekują przyjścia Boga. Poza wymienionymi grupami ludzi w kilku tekstach psalmów także cały naród izraelski zdaje się być podmiotem radości.²² Wskazywałoby to na jej wspólnotowy charakter. Ponadto swoistego rodzaju radość przeżywa nawet nieprzyjaciel.²³

Uogólniając trzeba stwierdzić, że najczęstszym i realnym podmiotem radości w Psalterzu są święci (Ps 149,5), sprawiedliwi (Ps 32,11; 97,11; 118,15) i ubodzy Izraela (Ps 34,3), których radość autorzy natchnieni nie tylko wyrażają, lecz nadto przenoszą na samego Boga i otaczający świat.

2. Przedmiot radości w Psalterzu

Prawdziwa radość w Księdze Psalmów odnosi się do jedyne go źródła — Boga jako centrum wszechrzeczy. Radość tę można rozpatrywać w dwojakim aspekcie: Boga samego w sobie, w Jego przymiotach oraz Boga działającego w historii świata i narodu. Zajmijmy się pierwszym aspektem omawianego zagadnienia.

A. Bóg w swoich przymiotach motywem radości Izraela

Znamienną jest rzeczą, że samo wspomnienie Boga wywołuje u wiernych radosny nastrój (Ps 81,2) będący udziałem całej wspólnoty (Ps 70,5). Wspólnota izraelska cieszy się przede wszystkim faktem posiadania Bożego Imienia (Ps 33,21; 89,16.17), które z natury rzeczy jest nieznaną ludzom i tylko sam Bóg może je objawić (Wj 3,13—15).²⁴ Imię zgodne z mentalnością ludów semickich reprezentuje osobę, stąd czymś zrozumiałym staje się zapowiedź psalmisty: „Będę się weselił i radował Tobą, psalm będę śpiewać na cześć Twego Imienia, o Najwyższy” (Ps 9,3). Samo Imię Boże jest więc powodem dumy i chluby Izraela: „Szczycie się Imieniem Jego świętym, niech raduje się serce szukających Jahwe (Ps 105,3). Uświadomienie pełnej treści Imienia Bożego, pod którym kryje się wielka moc i siła, przynosi niejednokrotnie wyobrażenie Boga jako

²⁰ Por. Np. Ps 9,15; 13,6; 16,9; 31,8; 35,9; 43,4.

²¹ Por. Ps 52,8; 58,11; 64,11; 68,4; 97,12.

²² Por. Np. Ps 9,15; 13,6; 16,9; 31,8; 35,9; 43,4.

²³ Por. Ps 13,5; 35,19.24.26; 38,17; 70,3n.

²⁴ F. Stolz, *sijjōn*, THAT t. 2, s. 546.

Pana i Władcy (Ps 68, 5—7). Psalmiści często wyrażają swoją radość z tego, że ich Bogiem jest potężny Jahwe, przebywający w niebie (Ps 73,25), czyniący cuda (Ps 78,43; por. Ps 106,2), wyższy od bożków pogańskich (Ps 95,1—3). Nie ma On istoty równej sobie (Ps 86,8) i dlatego godzien wszelkiej chwały (Ps 96,4). „Tylko Ty sam jesteś Bogiem” — z radością wyznaje autor Ps 86,10. Inni bogowie są tylko dziełami rąk ludzkich i dlatego stają się powodem szyderstwa i wzgardy (Ps 135, 15—18). W przeciwieństwie do bóstw martwych (Ps 115,4—7) Jahwe jest Bogiem żywym i to jest również powodem radości. „Moja dusza jest spragniona i omdlewa z tęsknoty do przedsiónek Jahwe, a moje serce i ciało radośnie wołają do Boga żywego” (Ps 84,3).

Ponadto Bóg Izraela raduje swoich zcicieli tym, że jest nieograniczony czasem i przestrzenią. Myśl ową po części wyraża Ps 75,10: „Ja zaś będę radował się na wieki, opiewać będę Boga Jakuba” (por. Ps 16,11; 90,2—6). W innym zaś psalmie autor mówi: „Kogo prócz Ciebie mam w Niebie? Gdy jestem z Tobą, nie cieszy mnie ziemia” (Ps 73,25 por. Ps 27,4; 47,6). Powodem radości wiernych Jahwe jest także Jego świętość. Dowodem na to są między innymi słowa pochwalne hymnu: „Wysławiajcie Boga naszego Jahwe, oddajcie pokłon na świętej górze Jego: On jest święty” (Ps 99,9 por. Ps 99,5). Radość ze świętego Imienia, pod którym kryje się Osoba, o czym już była mowa, jest radością z przymiotu świętości Najwyższego.²⁵

Streszczając to co powiedzieliśmy wyżej, należy stwierdzić, że Bóg Jahwe jako Bóg jedyny, potężny, transcendentny, żywy, wieczny, święty oraz objawiający swoje imię jest powodem radości Izraela.

B. Radość z Boga działającego w historii świata i narodu

Jeśli poglądy psalmistów na Boga jako na Istotę najdoskonalszą samą w sobie skłaniały ich do radości, to tym bardziej musiały skłaniać ich do tego poglądy na poszczególne rozwiązania tejże Istoty ze światem i narodem wybranym, którego jest Stwórcą, Zbawcą i Opiekunem.

a) Jahwe Stwórca — źródłem radości

Chociaż idea Boga Stwórcy jest późniejsza i mniej pierwotna niż idea Boga Zbawcy, to jednak sięga w Izraelu najstarszych tradycji.²⁶ Psalmi pochodzące z różnych okresów historii narodu wybranego, przedstawiają właściwy stosunek Izraelitów do Pana całego stworzenia. Znajduje to swój wyraz w czci i wysławianiu Boga, jako podzięką za wszelkie dobra od Niego otrzymane. Wysławianie Jahwe przybiera niejednokrotnie bardzo radosny charakter, czego przykładem jest Ps 149,2—3: „Niech się weseli Izrael ze swego Stwórcy... Niech chwala Imię Jego w

²⁵ Por. Ps 9,3; 33,21; 97,12; 105,3.

²⁶ P. Auvray, *Stworzenie*, STB, s. 907.

tańcu, niech grają Mu na bębnie i cytrze”. Podobnie w sposób radosny wyraża się o swoim Stwórcy autor Ps 100,1—3: „Wykrzykuj na cześć Jahwe, cała ziemia; służcie Jahwe z radością! Wśród okrzyków radości stawajcie przed obliczem Jego! Wiedźcie, że Jahwe jest Bogiem! On sam nas uczynił...”. Powodem szczególnej radości psalmistów jest to, że Bogu Stwórcy nikt nie może dorównać, bezsilne są bożki pogańskie. „Bo wszyscy bogowie pogan to ułuda, a Jahwe uczynił niebiosa” (Ps 96,5) — podkreśla z nieukrywaną radością autor natchniony. Radość mająca swe źródło w Bogu Stwórcy udziela się niejako całej naturze²⁷ i całemu stworzeniu, które go wychwala (Ps 47,2; 97,1). Pochwałę Stwórcy chyba najlepiej ukazuje Ps 150,2,6; „Chwalcie Go za potężne Jego dzieła, chwalcie Go za wielką Jego potęgę... Wszystko, co żyje, niechaj chwali Jahwe! Alleluja”.

b) Bóg Zbawca — radością Izraela

Psalmiści, będąc przekonani, że Jahwe jest Zbawicielem (Ps 27,1; 35,3; 62, 7), cieszą się często z Jego działalności zbawczej w stosunku do narodu wybranego. Chodzi tu głównie o wybawienie Izraelitów z niewoli egipskiej za pośrednictwem Mojżesza (Wj 14,13). „Morze na suchy ląd zamienił; pieszo przeszli przez rzekę: Wielce się Nim radujmy” (Ps 66,6), zachęca do radości psalmista. Na innym zaś miejscu mówi: „I wyprowadził lud swój wśród radości, wśród wesela swoich wybranych (Ps 105,43 por. Ps 107,30). Ta radość wybranych, znajdująca swe odbicie w Psalmach, odnosi się nie tylko do spraw historii. Różne psalmy świadczą o tym, że Jahwe jest Zbawicielem zarówno całego narodu jak i poszczególnych Izraelitów, dla których stanowi On przedmiot radości i chluby. Wysławiam Ciebie Jahwe, bo mnie wybawiłeś i nie uradowałeś wrogów z mego powodu” — oświadcza z radością autor Ps 30,2. Inny psalmista tak uzasadnia swoją radość: „Bo byłeś dla mnie pomocą i w cieniu Twych skrzydeł weseliłem się” (Ps 63,8). Jeszcze inny, pamiętający o zagrożeniu ze strony nieprzyjaciół, stwierdza: „Jahwe moją pomocą i tarczą! Moje serce Jemu zaufało: Doznałem pomocy, więc rozweseliło się moje serce i pieśnią moją Go sławię” (Ps 28,7). Oprócz spraw i okoliczności zewnętrznych zbawienie Boga dotyczy także sfery życia wewnętrznego człowieka. Jahwe wybawia ludzi od trudności natury duchowej, co niesie z sobą głęboką radość. „Rozradują się moje wargi, gdy będę Ci śpiewał i dusza moja, którą wybawiłeś” (Ps 71,23). Tę prawdę podkreśla również tekst paralelny: „A moja dusza będzie radować się w Jahwe, będzie się weselić z Jego ratunku” (Ps 35,9). Czasami psalmiści proszą Boga o radość płynącą z wybawienia i o pokrzepienie duchowe: „Przywróć mi radość z Twojego zbawienia i wzmocnij mnie duchem ochoczym” (Ps 51,14). Prośba zanoszona do Najwyższego dotyczy też bliżej nieokreślonych wrogów, by się nie cieszyli z nieszczęść wiernych Jahwe.

²⁷ Por. Ps 65,13—14; 66,1; 89,13; 96,1,11; 98,8.

„Oby mój wróg nie mówił — zwyciężyłem go — by się nie cieszyli przeciwnicy, że się chwieję” — zanosi słowa modlitwy autor psalmu 13,5 (por. Ps 40,15). W psalmach radość ze zbawienia Jahwe ma nierzadko cechy radosnej zapowiedzi i obietnicy. Przykładem tego może być tekst Ps 132,16: „Jego kapłanów odzieję zbawieniem, a ci, którzy Go prawdziwie miłują wielce radować się będą”. W innym psalmie jest również zapowiedź przyszłości: „Czyż to nie Ty przywrócisz nam życie, aby Twój lud weselił się w Tobie?” (Ps 85,7). Rosnąca tęsknota za pełnym zbawieniem niosącym radość rodzi zasadnicze pytanie: „Kto przyniesie z Syjonu zbawienie Izraela? Gdy Jahwe odwróci niedolę swego narodu, Jakub się rozraduje, Izrael się rozweseli” (Ps 14,7). Odpowiedź na to pytanie w Nowym Przymierzu daje Maryja, która z pokorą i radością wysławia swego Syna Boga — Człowieka: „Wielbi dusza moja Pana i raduje się duch mój w Bogu, moim Zbawcy” (Łk 1,46—47).

c) Bóg Opiekun — motywem radości swoich wiernych

Psalmiści, ciesząc się ze swego Zbawcy, pamiętają jednocześnie o tym, że interwencja Boża nie ogranicza się tylko do pojedynczych aktów uwalniania człowieka od różnych nieszczęść. Bóg stale opiekuje się stworzoną przez siebie naturą (Ps 65,7—14; 104,10—30; 147,2—8), w sposób szczególny ludźmi (Ps 121,2.3.7), których wszędzie dostrzega: „Jahwe spogląda z nieba, widzi wszystkich ludzi. Spogląda z miejsca, gdzie przebywa na wszystkich mieszkańców ziemi” (Ps 33,13n). Świadomość wskazanych przed chwilą przejawów opieki Bożej przynosi w Ps 33,21 radość wewnętrzną: „W Nim przeto raduje się nasze serce, ufamy Jego świętemu Imieniu”. Podobną myśl zawiera Ps 66: „Sław Boga z radością, cała ziemo” (w.1), bo „Jego potęga na wieki, oczy Jego śledzą narody...” (w.7). Autorzy psalmów, chcąc wyrazić swoją radość płynącą z faktu istnienia Bożej Opatrzności, używają często prostych obrazów. Jednym z nich jest obraz „cienia skrzydeł” jako nawiązanie do cherubów Arki Przymierza (1 Krl 8,6n). „Bo stałeś się dla mnie pomocą, w cieniu Twych skrzydeł wołam radośnie” — zanosi do Boga swą dziękczynną modlitwę psalmista (Ps 63,8). Obraz Jahwe — pasterza, Jego akcesoriów (symbol władzy i opieki pasterskiej nad „trzodą” Izraela) w Ps 23 jest również powodem radości: „Chociażbym chodził ciemną doliną zła się nie ulękę, bo Ty Jesteś ze mną, Twój kij i Twoja laska właśnie mnie pocieszają” (w.4). Bóg Jahwe, otaczając opieką pasterską naród izraelski, nadał mu swoje prawo, będące rękojmnią ładu i porządku. Ten przejaw szczególnej troski oraz pewność, że Słowo Boże jest gwarantem przyszłego zbawienia, była źródłem radości niepodzielnej i zastrzeżonej tylko dla ludu wybranego. Psalm 119, mówiąc o Prawie Najwyższego, o Jego przykazaniach, posiada charakter bardzo radosny. „Będę się radował z Twych ustaw, słów Twoich nie zapomnę” (w.16). Nicco dalej w tekście czytamy: „Prowadź mnie ścieżką Twoich przyka-

zań, bo w niej nam upodobanie” (w.35); „Niech zaznam litości, abym żył, bo Twoje Prawo jest moją rozkoszą (w.77).²⁸ Radość płynąca z prawa jest również udziałem autora Ps 19,9: „Nakazy Jahwe słuszne rozweselają serce, przykazanie Jahwe jest jasne i oświeca oczy”. Wszyscy, którzy przestrzegają Bożych ustaw, są ludźmi sprawiedliwości — to ich niejednokrotnie raduje i cieszy.²⁹ W pełni sprawiedliwy jest sam Bóg, który sprawując opatrność nawet nad obcymi ludami przynosi im radość: „Niech się narody cieszą i weselą, że Ty ludami rządysz sprawiedliwie i kierujesz narodami na ziemi” (Ps 67,5, por. Ps 89, 16n; 145,7). Idea boskich rządów w świecie prowadzi do idei Króla Jahwe opiekującego się swoim królestwem. Bóg jest najpierw królem całej przyrody, która weseli się z Jego panowania: „Jahwe króluje, wesel się ziemio, radujcie się mnogie wyspy” (Ps 97,1). Następnie Bóg rozciąga swą władzę królewską nad wszystkimi ludźmi którzy Go sławią z radością.” Przy trąbach i głośnych rogach radujcie się wobec Króla Jahwe. Niech szumi morze i to, co je wypełnia, świat i jego mieszkańcy” (Ps 98,6n). Jednak w sposób szczególny z racji Przymierza tytułuje Go Królem naród wybrany. Jahwe przebywa stale w tym narodzie; znakiem obecności jest jerozolimskie świątynia. Przybytek Najwyższego stanowi niejednokrotnie powód radości: „O jedno proszę Jahwe; tego poszukuję, bym w domu Jahwe przebywał po wszystkie dni mego życia, abym zażywał łaskowości Jahwe, stale się radował Jego świątynią” — tymi słowami modli się w Ps 27,4 pobożny Izraelita. Inny autor prosi o przywrócenie do radosnej służby w Przybytku Najwyższego: „Wtedy przystąpię do ołtarza Bożego, do Boga, który jest moim weselem. Radośnie będę Cię chwalił przy wtórze harfy, Boże, Boże mój!” (Ps 43,4 por. Ps 27,6; 46,5). Radowanie się ze świątyni Jahwe, a właściwie z Tego, który w niej mieszka, znajdowało swój wyraz w uroczystościach kultowych (por. Ps 42,5; 118,24) i uctach ofiarnych (por. Ps 22,23—26n). Radość w czasie religijnych uroczystości oraz uct sakralnych — jako symboli przyszłych darów zbawczych — miała za swój drugorzędny przedmiot całe miasto święte, Jerozolimę. W takim kontekście staje się jasna wypowiedź autora Ps 137,6; „Niech język mi przyschnie do podniebienia, jeśli nie będę pamiętał o Tobie, jeśli nie postawię Jeruzalem ponad największą moją radość”.

Izraelici, ciesząc się wyżej omówionymi przejawami opieki Bożej w przeszłości i teraźniejszości, również z radością patrzą w przyszłość. Szczególnym powodem radości czasów przyszłych był obiecany Mesjasz. Prorocy z wielką radością zapowiadali Jego przyjście, wskazując przy tym na znaki, jakie będą Mu towarzyszyły.³⁰ W Psalterzu obietnice

²⁸ Por. Ps 119,14.47.50.52.70.74.76.77.92.111.162.174.

²⁹ Por. Ps 32,11; 33,1; 64,11; 68,4; 97,11n.

³⁰ Por. Iz 35,1.10; 44,23; 49,13; 51,11; Jr 31,4; Za 9,9.

panowania potomka Dawidowego³¹ posiadają również radosny charakter. Znajduje to swój wyraz nie tylko w samej treści psalmów (por. Ps 2,7—9; 18,52; 72,8—11), ale również w ich formie. Rozradowana oblubienicą prowadzona uroczyście do Króla Pomazańca w Ps 45 może stanowić typ Izraela z czasów mesjańskich: „Wiodą ją wśród okrzyków radości i wesela, wchodzą do pałacu królewskiego” (w.16 por. w.9). Zapowiadana radość będzie udziałem wiernych Bogu: „Jego kapłanów przyoblekę zbawieniem, a Jego wierni wielce radować się będą” (Ps 132,16). Spełnienie pokładanych nadziei w Królu Pomazańcu wymaga modlitwy: „Obyśmy mogli święcić Twoje zwycięstwo i wzniesć chorągwie w Imię Boga naszego! Niech Jahwe wypełni wszystkie Twoje prośby” (Ps 20,6). W świetle Nowego Testamentu widzimy, że te radosne zapowiedzi mesjańskie, będące przejawem opieki Bożej, znalazły pełną realizację. Przyszedł na świat Ten, którego narodziny stały się powodem wielkiej radości aniołów (Łk 2,10.13n) oraz ludu, który ma być przez Niego zbawiony (por. Mt 1,21; Łk 2,11). Wypełniły się wszystkie oczekiwania sprawiedliwych (Mt 13,17). Dlatego też uczniowie Zbawiciela z radością i dziękczynieniem wielbią Boga (Łk 19,37) wołając: „...Błogosławiony Król, który przychodzi w Imię Pańskie. Pokój na niebie, chwała na wysokościach”.

WNIOSKI

Powyższe opracowanie dowodzi, że Psalterz będący swoistą syntezą teologii Starego Testamentu zawiera w sobie głęboką radość religijną. Radość ta wyraża się w bogactwie form (słownictwo) i treści. Ma ona charakter pozytywny i jest osobiście przeżywana przez autorów natchnionych. Zaczerpnięta z wydarzeń życia Izraela, przemienia się w psalmach w głęboką, duchową i religijną radość ześrodkowaną wokół prawdziwego Boga, który jest Stwórcą, Zbawcą i Opiekunem. Jeżeli nawet motywem radości jest kult, świątynia, osobiste powodzenie, czy wierność Prawu, to ostateczną ich racją jest Bóg. Radość przeżywana w przeszłości i terażniejszości, zdaniem psalmistów, jest tylko niedoskonałym odbiciem pełnej radości czasów mesjańskich.

LA JOIE RELIGIEUSE DANS LE PSAUTIER

Résumé

Les expressions de la joie parcourent abondamment les textes de la Bible et surtout des Psaumes. Elles sont présentées dans presque tous les genres littéraires des Psaumes. Les termes exprimant la joie s'évalent en une gamme de synonymes:

³¹ Ps 2; 19; 20; 21; 45; 72; 89; 101; 110; 132.

sāmah, *rānan*, *gīl*, *šiš*, *rw^c*, *cālaz*, *cālas* et les autres qui sont moins fréquents ou qui ont plusieurs sens. Le plus fréquent est *sāmah* et ses dérivés. *sāmah* a la caractère vocal, bruyant et enthousiaste. Il traduit souvent la joie religieuse et cultuelle.

Le sujet de la joie dans les Psaumes habituellement est l'homme et la nature; l'objet — Dieu comme le Créateur, le Sauveur et le Protecteur d'Israël. La joie — selon les auteurs des psaumes — avait lieu au passé, est actuellement et sera plaine au futur, dans les temps eschatologiques.